

Т. Вилегжаніна, генеральний директор
Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,
заслужений працівник культури України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

ПІД впливом технологічних та соціокультурних перетворень, які відбуваються в сучасному світі, змінюються й традиційні стереотипи стосунків між бібліотекою і суспільством. З бурхливим розвитком інформаційно-комунікативних технологій бібліотеки, котрі тривалий час були майже єдиним каналом доступу до документних ресурсів і масивів знань, опановують цифрові технології.

В Україні функціонує велика кількість бібліотек різних видів і форм власності, серед яких 16 221 – це публічні бібліотеки (ПБ), що перебувають у сфері впливу Міністерства культури України. Сьогодні в мережі цих закладів відбуваються значні зміни, які пов'язані з реформою децентралізації. У зв'язку з процесами утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) змінюються власники бібліотек, частина установ реорганізується, деякі закриваються. Так, за останні роки було закрито 504 публічні бібліотеки (в т. ч. 412 – у сільській місцевості). Такі зміни не завжди сприяють покращенню ситуації з бібліотечним обслуговуванням населення.

Питання щодо майбутнього ПБ обговорюються представниками влади і громадськості, бібліотекарями і користувачами. Однак їх розв'язання залежить від того, наскільки ПБ зможуть адаптуватися до тенденцій розвитку сучасного соціуму. Від трансформації діяльності ПБ залежить не тільки їх майбутнє, а й доля галузі культури країни в цілому.

Якою ж має бути ПБ майбутнього? Яким є підґрунтя для розроблення концептуальної моделі загальнодоступної бібліотеки нового типу як багатопрофільного інформаційного, інтелектуального, культурно-дозвілєвого комплексу, інтегрованого в сучасне цифрове середовище?

Необхідність трансформування діяльності ПБ на наукових засадах спонукала до проведення низки загальнодержавних досліджень. За останній період Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого) було здійснено такі наукові розвідки, як: «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» (2006–2007), «Сільська бібліотека на мапі України» (2007–2008), «Вивчення стану забезпечення сільського населення України публічними бібліотеками» (2012–2013), «Нові інформаційні технології в бібліотеках України» (2014–2015). Саме вони дали змогу з'ясувати і проаналізувати тенденції розвитку функціональних напрямів і сервісів ПБ як комплексної системи.

Дослідження підтвердили гіпотезу стосовно того, що базовою функцією сучасної ПБ є **інформаційна**. Цей вектор розвитку надає бібліотеці особливого статусу в інформаційному суспільстві,

але виконання зазначеної функції потребує кардинальних змін інформаційно-ресурсної бази книгозбірень, їх технологічного інструментарію, сервісів, вимагає формування нових професійних компетенцій. Сьогодні інформаційна функція набуває ресурсно-оцінювального і ресурсно-орієнтувального характеру з урахуванням якісної багатогранності сучасного інформаційного простору.

Новим вектором інформаційної діяльності бібліотеки є організація і управління масивами знань, тобто відбір, перероблення на основі аналізу, синтезу і структуривання різноманітних текстів і медіапродуктів, їх трансляція та передання (в т. ч. мережеве) наявним і потенційним користувачам.

На думку світової професійної спільноти, інформаційна функція безпосередньо пов'язана з провідною роллю бібліотеки в реалізації прав громадян на доступ, використання і поширення інформації. В Ліонській декларації ІФЛА про доступ до інформації та розвиток (2014) підкреслено, що бібліотеки мають надавати інформацію про основні права і можливості громадян, державні служби, довкілля, охорону здоров'я, умови працевлаштування і державні видатки на підтримання саморозвитку місцевих громад і громадян, виявляючи та привертаючи увагу до актуальних проблем населення, що потребують розв'язання.

Інформаційна функція ПБ може трансформуватися через їх участь у програмно-проектній діяльності, про що свідчить наведений нижче приклад.

Наприкінці минулого року стартував загальнонаціональний правопросвітницький проект Міністерства юстиції України «Я МАЮ ПРАВО!», покликаний розширити коло громадян, які зможуть отримати інформацію про свої права та інструкції щодо захисту цих прав (тривалість проекту три роки – 2017–2019). Онлайн-платформа розміщена на офіційному сайті міністерства (<http://pravo.minjust.gov.ua/>).

Цей проект реалізується по всій Україні у співпраці з системою надання безоплатної правової допомоги та територіальними органами юстиції за підтримки програми USAID «Нове правосуддя», БФ «Відродження» та інших міжнародних партнерів і донорів. ПБ теж можуть долучитися до реалізації проекту шляхом надання документних і мережевих

ресурсів, стати майданчиком для проведення провітницьких заходів з правових питань тощо.

Таким чином, варто розглядати ПБ як центри забезпечення доступу до соціально значущої інформації. Від розвитку інформаційної функції цих закладів залежить їх суспільне значення у світі цифрових технологій.

Наступна функція сучасної бібліотеки – **освітня**, оскільки відкрита, неформальна, комунікативна діяльність книгозбірні робить її універсальним пізнавальним простором для людей різного віку. Саме бібліотека спроможна забезпечити право людини на здобуття безперервної освіти та самоосвіти протягом усього життя через інструментарій інформаційного підтримання, сприяти підвищенню інформаційної грамотності населення, його інформаційної культури. Основою виконання бібліотекою своєї освітньої функції є Книга і Читання – головні об'єкти та інструменти її інституціональної діяльності. Однак у цій роботі бібліотечні заклади мають діяти системно, розвиваючи різні види читання.

Новим змістом варто наповнювати одну з базових функцій бібліотеки – **меморіальну**, яка спрямована на збирання, збереження, розкриття документного історико-культурного надбання і забезпечення доступу до нього членів громад. Це передбачає роботу не тільки з книжковими пам'ятками, а й створення інформаційної моделі культури шляхом формування єдиного електронного каталогу, електронних колекцій і баз даних.

У виконанні **культурно-просвітницької і культурно-дозвілєвої** функцій новим є те, що сучасна бібліотека може виходити за межі монологічних форм, формувати на своїх майданчиках і поза ними багатоаспектний комунікативний простір, у котрому активна роль належить її користувачам як учасникам практик культурного діалогу. Цю роботу бібліотечні заклади здійснюють за допомогою різних форм і методів інтелектуально-дозвілєвої діяльності, виявляючи при цьому багато фантазії і творчості. Можна довго перераховувати різноманітні формати і моделі, які передбачають використання сучасних мультимедійних технологій, – від традиційних літературних вечорів і лекторіїв, презентацій книг і фестивалів до різних флешмобів, квестів та інших форм інтелектуального дозвілля.

Концептуальна модель ПБ нового типу відкриває перспективи розвитку бібліотеки як соціального інституту з широким спектром суспільно значущих функцій і завдань. При цьому простір конкретного закладу розглядається як відкрита для всіх жителів складова соціальної інфраструктури міста або села (ОТГ). Тому значний акцент робиться на розвиток **соціально-комунікативної** функції бібліотеки. У світі цифрових технологій бібліотечні заклади повинні розширювати масштаби цієї функції через інформаційно орієнтовані сервіси і послуги, партнерські зв'язки, широке використання соціальних медіа. Завдяки цьому бібліотеки вбудовуються в систему життєдіяльності соціуму, який нас оточує, можуть реалізувати свої можливості з більшою користю для суспільства.

Українська бібліотечна асоціація стала одним із співорганізаторів проекту «**Містки громадської активності**» (2016–2018), орієнтованого на сприяння демократичним перетворенням в Україні шляхом упровадження нових, а також підтримання вже існуючих громадських ініціатив з особливим акцентом на невеликих містах, які виявилися найуразливішими в сучасних умовах (<https://ula.org.ua/255-programi-proekti/3467-mistky-hromadskoi-aktyvnosti>). Проект діє в усіх регіонах України, але перевага віддається учасникам з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Львівської та Харківської областей. Тут на базі ПБ проводять семінари з картування ресурсів розвитку міста для громади; семінари та інвестиційні ярмарки з культурних та креативних індустрій для внутрішньо переміщених осіб; кампанії солідарності тощо.

Участь ПБ у соціальному житті громади сприятиме підвищенню авторитету цих закладів і забезпечить їх суспільне визнання як поліфункціональних гуманітарних інститутів, що спроможні розв'язувати різні соціальні завдання місцевої громади, в т. ч. завдяки використанню інформаційно-комунікативних технологій. Саме вони допомагають максимально наблизити бібліотеку до користувачів, створити комфортне середовище для спілкування, поширювати особисті й суспільні комунікації.

Інтерактивні форми спілкування в соціальних мережах дають змогу використовувати знання і побажання користувачів для покращення їх інформаційного обслуговування. Коментарі, блоги, канали новин, формування власного контенту у вигляді відгуків, тегів, інших медіазасобів допомагають створити інформаційний продукт, що може бути використаний максимально широкою аудиторією. При цьому цифровий контент формується не тільки бібліотекарями, а й користувачами, що змінює його якісні та кількісні характеристики. Це потребує від бібліотекарів уміння працювати з цим контентом: фільтрувати, структурувати, коментувати.

Комунікативний мережевий бібліотечний простір має бути орієнтований соціально і мультимедійно. Від спроможності бібліотеки вбудуватися в систему соціальних комунікацій, активно брати участь у різноманітних суспільних процесах, підтримувати, ініціювати й організувати публічний дискурс і діалог залежить її майбутнє.

Отже, бібліотека майбутнього повинна стати не тільки простором для вільного спілкування, самореалізації, освіти і творчості, а й загальнодоступним інформаційно-дозвілєвим центром, котрий акумулюватиме різноманітні інформаційні потоки і забезпечуватиме рівноправний доступ усім соціальним групам до достовірної інформації і знань, а її соціально орієнтовані сервіси охоплюватимуть усі сфери життєдіяльності суспільства.